

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת ויצא: הקדמת נישואין בין אחים

אל הרב משה פיינשטיין¹ הגיעה שאלה מעניינת. מדובר היה בחתן צעיר שבא בקשרי האירוסין עם כלתו. אביה של הכלה מעוניין לזרז את החתונה, כדי שהחתן ישא את אישתו לפני שיהיה בן עשרים. הבעיה היא, שאחיו הגדול של החתן מבקש ממנו להמתין ולדחות את החתונה עד שהוא ימצא את זיווגו. טענתו של האח הגדול היא, שהוא קודם להינשא לפני אחיו הצעיר.

האמנם יכול האח הגדול לעכב את חתונת האח הצעיר? האם יש לכך ביסוס הלכתי?

בפרשת השבוע אנו קוראים על נישואי יעקב, כאשר לבן הערים עליו ונתן לו את לאה במקום רחל בטענה שיש להקדים את הבת הבוגרת לצעירה: "וַיֹּאמֶר לָבֶן לֹא יַעֲשֶׂה כֵן בְּמִקְוֵמוֹ לְתֵת הַצְעִירָה לְפָנֵי הַבְּכִירָה"². האם אפשר ללמוד הלכה מלבן הארמי, שאין להקדים את חתונת הבת הצעירה לפני הבת הבוגרת?

כאשר התורה מציינת את שמותיהן של בנות צלופחד היא מציינת אותן בכל פעם בסדר שונה.³ מכך למדו חז"ל⁴ שכאשר ההדגשה על החכמה הקדימה התורה את הבת החכמה ליתר הבנות גם שאין זה כסדר הגיל, ואילו כאשר מדובר אודות שמחה יש להקדים את הבת הבוגרת יותר. מכך למדו שבעניינים הדורשים חכמה, כגון בדיוני תורה ומשפט, יש להקדים את האדם החכם יותר אף אם הוא צעיר מהאחרים, אך באירועים של שמחות, כגון משתה, יש להקדים את האדם הבוגר יותר: "בישיבה הלך אחר חכמה, במסיבה הלך אחר זקנה"⁵. מפרש ש'מסיבה' הכוונה לנישואין, ומכך עולה שבנות צלופחד נישאו לפי סדר הגילאים, היינו הבת הבוגרת נישאה ראשונה ורק לאחר מכן הצעירה ממנה וכן הלאה, שכן למדנו מדברי לבן שיש להשיא קודם את הבת הבוגרת.

דין זה, שבאירועים יש להקדים את האדם הבוגר לפני הצעיר, נפסק להלכה בטור: "ובמסיבה של משתה או של נישואין הולכים אחר הזקנה"⁶.

שואל הב"ח⁷, מדוע הביא הטור דוגמה של נישואין דווקא, הרי מסיבה כוללת כל אירוע?

עונה הב"ח שכוונתו של הטור לקבוע הלכה לדורות, שיש להקדים נישואי אח בוגר לאחיו הצעיר:

אם אחים או אחיות יעשו להם נישואין, אע"ג שאחד גדול מחברו בחכמה, לא יקדימו לעשות נישואין לקטן

בשנים מפני שהוא גדול בחכמה, אלא יקדימו לעשות נישואין לגדול בשנים אע"פ שהוא קטן בחכמה.

בדברי התוספות⁸ מופיע מעשה שיש ללמוד ממנו על ההיקף של דין זה. "מעשה בא לפני רבינו תם בבנו של הרב רבינו אושעיא הלוי שקידש בת עשיר אחד", הבעיה הייתה שלאיש העשיר היו שתי בנות, והחתן אמר 'בתך מקודשת לי' ולא ציין איזו בת. רבינו תם פסק שהבת הבוגרת מקודשת, שכן למדנו מלבן שיש להקדים את חתונת הבת הבוגרת לפני הצעירה: "יש לנו לומר דקידש הגדולה, משום דלא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה". על דבריו חלק הרב מנחם מיואני וטען שאין לנו להניח שהבת הבוגרת מקודשת דווקא, היינו שאין לסמוך על דברי לבן. בדברי התוספות מופיע שרבינו תם חזר בו מדבריו: "ואף רבינו תם חזר בו ולא עבד עובדא", וגם לדבריו אין ללמוד מדברי לבן ואין כל צורך להקדים את נישואי הבת הבוגרת לצעירה.⁹

אמנם כפי שראינו הב"ח למד בדעת הטור שמדובר על הלכה לדורות, אותה למדנו מלבן הארמי, שיש חובה להקדים את נישואי הבן או הבת הבוגרים לאחיהם הצעירים.

¹ שו"ת אגרות משה (אבהע"ז ח"ב סימן א).

² בראשית (כט, כו).

³ במדבר (לו, יא; כז, א).

⁴ בבא בתרא (קכ ע"א).

⁵ רשב"ם (בבא בתרא קכ ע"א ד"ה להלן). כ"כ: רבי אברהם אבי"ד (שם); רא"ש (קידושין פ"א סימן נד).

⁶ טור (יו"ד סימן רמד). כ"כ: שולחן ערוך (יו"ד סימן רמד סעיף יח).

⁷ ב"ח (יו"ד סימן רמד אות יג). כ"כ הש"ך (יו"ד סימן רמד ס"ק יג) בשם הב"ח.

⁸ תוספות (קידושין נב ע"א ד"ה והילכתא).

⁹ כ"כ: בית יוסף (אבהע"ז סימן לז ד"ה ומי"ש רבינו).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

אך עולה הקושי, כיצד ניתן ללמוד הלכה לדורות מלבן הארמי שכל דבריו נאמרו רק כדי לרמות את יעקב? את התשובה מצאנו בדברי המהרש"ם בפירושו לתורה¹⁰ שהביא את דברי החיד"א¹¹ שלא רחל היו תאומות, ולא נולדה ראשונה. מקרה כזה של לידת תאומים היה גם אצל יעקב ועשיו שהיו תאומים, ואף שעשיו יצא ראשון מכל-מקום כתב רש"י¹² שיעקב הוא הבכור ליצירה, כדוגמת שפורפרת שפיה צר ומכניסים אליה שתי אבנים "הנכנסת ראשונה תצא אחרונה, והנכנסת אחרונה תצא ראשונה, נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשון, ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון". א"כ, נמצא שרחל שיצאה אחרונה היא הבכורה, ולכן יעקב רצה לשאת אותה קודם אחותה לאה הצעירה. בכך אין דברי לבן סותרים את דעתו של יעקב, שכן גם יעקב סובר שיש להקדים את נישואי הבכורה, רחל. לפיכך ניתן ללמוד הלכה לדורות מדעתו של יעקב שאינה חולקת על דברי לבן שלא יעשה כן במקומו לתת הצעירה לפני הבכירה.

מצאנו בדברי הפוסקים שיישמו דין זה להלכה, להקדים את נישואי הבן או הבת הבוגרים, כפי שאירע אצל הרב משה סופר, החתם סופר. בתו של החתם סופר, הינדל, עמדה להתחתן, אולם במכתב ששלח החתם סופר לאבי החתן,¹³ הוא מבקש לעצור את ההכנות לחתונה למשך שנתיים, עד שבנו הגדול יותר, הרב שמעון סופר ימצא את זיווגו ויתחתן, שהרי למדנו הלכה לדורות שיש להקדים את נישואי האח הבוגר לאחיו או אחותו הצעירים. הוא הוסיף מה ששמע מרבו, הרב נתן אדלר: "וגם סיפר לי מורי ורבי גאון ישראל... רבי נתן אדלר זצ"ל, דבדידה הוי עובדא ונכשל. על כן אין דעתי לעבור על דבר תורה מפני שיחת נשים".

אל המהרש"ם¹⁴ הגיעה שאלה סבוכה. אדם נשא את אישתו הראשונה, ממנה נולדו כמה בנות. לאחר פטירתה, נשא האיש אישה שנייה, ממנה נולדה לו בת. האיש נפטר, ואישתו נישאה לאיש אחר. כאשר הבת הגיעה לגיל 22 היא השתדכה עם בחור, אך אחותה הגדולה מנישואיו הראשונים של אביה מתנגדת לנישואיה, שכן למדנו מלבן שאין להקדים את נישואי האחות הצעירה לפני הבוגרת ממנה. הצדק עם מי? הרב השואל טען, כיון שדין זה למדנו מדבריו של לבן הרי שהוא מתקיים רק כאשר האבא הוא זה שמשיא את בנותיו, כמו שהיה אצל לבן שרחל ולאה היו ברשותו, אז עליו להקדים את נישואי הבת הבוגרת, אבל במקרה שלפנינו האבא של הבת נפטר ולכן יכולה הצעירה להינשא לפני אחותה הבוגרת.

המהרש"ם דחה את דבריו וטען שיש ללמוד מבנות צלופחד בדיוק הפוך, שגם כאשר האבא אינו בין החיים עדיין יש להקדים את נישואי הבת הבוגרת, שהרי למדנו שבנות צלופחד נישאו לפי סדר הגילאים שלהן למרות שאביהן נפטר. למעשה הורה המהרש"ם, שאין לבת הצעירה לחכות לאחותה הבוגרת משום שדין זה אינו איסור ממשי אלא "רק בכלל נימוס ודרך ארץ", ובמקום הדחק בו הבת הגיעה לגיל מתקדם אין לה להתעכב והיא יכולה להינשא לפני אחותה הבוגרת ממנה. אך כאשר לא מדובר על שעת הדחק, יש ליישם דין זה ולהקדים את נישואי הבת הבוגרת לפני הצעירה. בהמשך דבריו חידש המהרש"ם שדין זה, כיון שהוא נלמד מרחל ולאה ומבנות צלופחד, הרי שהוא קיים ומיושם רק בבנות, שיש להקדים את נישואי הבוגרת לצעירה גם במחיר שהצעירה תמתין, אבל בשני אחים בנים אין ליישם דין זה ויכול האח הצעיר להתחתן לפני אחיו הבוגר משום שהוא מחויב במצוות 'פרו ורבו' ואין לו לדחותה. אולם, מדברי הב"ח שהבאנו לעיל מבואר שאין הבדל בין בנים לבנות, ותמיד חלה חובת ההקדמה, הן בבנים והן בבנות.¹⁵

עד כאן עסקו הפוסקים במקרה שהאח הצעיר או האחות הצעירה מצאו את זיווגם וממתינים לחתונה, שיש לעכב את החתונה שלהם עד אשר האח הבוגר או האחות הבוגרת ימצאו את זיווגם. והדבר תמוה, הרי בדברי הב"ח נראה שמדובר רק על מקרה בו יש שני אחים, בוגר וצעיר, השתדכו ושניהם ממתינים לחתונה, אז יש להקדים את חתונת האח הבוגר: "אם אחים או אחיות יעשו להם נישואין... יקדימו לעשות נישואין לגדול בשנים".⁷ אבל במקרה שהאח

¹⁰ תכלת מרדכי (פרשת ויצא אות ו ד"ה שם לא). הובאו דבריו בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ג אבהע"ז סימן רסו).

¹¹ נחל קדומים (פרשת ויצא אות ט).

¹² רש"י (בראשית כה, כו).

¹³ אגרות סופרים (אגרת כט).

¹⁴ שו"ת מהרש"ם (ח"ג סימן קלו).

¹⁵ שו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ג אבהע"ז סימן רסו).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

הבוגר עוד לא מצא את זיווגו ואילו הצעיר ממנו מצא את זיווגו וממתין לחתונה, לא נראה שיש ליישם דין זה ולעכב את החתונה של הצעיר, כפי שכתב הרב דוד שפרבר:

דלעני"ד יש לומר דאפילו בשני אחים ושתי אחיות נמי לא אמרן אלא אם שניהם מוכנים לנישואין, אז איכא למיזל בתר שנים. מה שאין כן אם הצעיר או הצעירה לבד מוכנת לנישואין, אזי אין החיוב להמתין עד שיזדמן אפשרות נישואין לגדול בשנים.¹⁶

לאור זאת הורה הרב משה פיינשטיין¹⁷ שחתן צעיר שבא בקשרי האירוסין עם כלתו ואביה של הכלה מעוניין לזרז את החתונה, כדי שהחתן יתחתן לפני גיל עשרים, יכול להתחתן ולא לדחות את החתונה עד שאחיו הגדול ימצא את זיווגו, שכן מדובר על דין קדימה רק במקרה בו שני האחים השתדכו אז יש להקדים את החתונה של האח הבוגר, אבל אין כל איסור לעכב את החתונה של האח הצעיר כל עוד אחיו הבוגר לא מצא את שידוכו.

¹⁶ שו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ג אבהע"ז סימן רסו). כ"כ בדבריו בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ד חו"מ סימן שיא); שו"ת דברי יציב (אבהע"ז סימן ט אות יד).